

Сльнікова Н. І.

Харківський національний університет внутрішніх справ

ИНВЕКТИВНА ЛЕКСИКА В КОМЕНТАРЯХ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ДЕВІАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено інвективну лексику як феномен інформаційно-комунікаційного простору. Інвектива визначається як вербальна агресія й образа, окреслено критерій, який відрізняє інвектеми від решти слів української мови. У науковій розвідці досліджено праці як українських, так і зарубіжних учених щодо проблеми вивчення інвективної лексики. Установлено ряд проблемних питань, які потребують мовознавчого аналізу для уточнення визначення девіації в комунікації. Підкреслено, що термін «девіантна комунікація» необхідно трактувати з позиції нормативності – індивідуальності – девіантності як ті, що видаються за межі норми.

Висвітлено проблему функціонування інвективних лексем в українськомовних коментарях соціальних мереж. Особливу увагу приділено інструментальному аналізу інвектем, що зумовлено їхньою практичною цінністю. Визначені аспекти функційного, семантичного, лінгвопрагматичного та контекстуального значення застосування інвективної лексики як засобу вираження девіантної комунікації. Зауважено, інвективна лексика використовується як конфліктна мовленнєва дія, під час якої комуніканти свідомо принижують і скривджують один одного. Підкреслено, що значна кількість інвективної лексики мають у своїй семі негативну конотацію і є суб'єктивною оцінною логемою.

Під час аналізу встановлені лексеми та фразеологічні одиниці, що містять негативну й емоційно-експресивну оцінку. Інвективні одиниці вербалізуються за допомогою сленгових і жаргонних слів, через знижену, просторічну й експресивну лексику. Уживання інвективи зумовлюється полемічною природою жанру інтернет-коментар, у текстах яких і зафіксована мовленнєва агресія. Найчастіше коментатори застосовують іменники, прикметники, дієслова, що або вже несуть негативну конотацію, або набувають інвективного значення в результаті семантичного перевтілення. Використання інвективної лексики в інтернет-коментарях зумовлене провокативною стратегією дискусії та стратегією привертання уваги.

Ключові слова: інвектива, інвективна лексика, девіантна комунікація, коментар, соціальні мережі, українськомовний медіапростір.

Постановка проблеми. Інтернет як один із ключових елементів людського життя останніх десятиліть не лише збагатив технічний потенціал людини, а й суттєво вплинув на її соціальний розвиток, адже фактично модифікував класичні інформаційні та комунікаційні засоби. Користувачі віртуальної мережі мають можливість не лише спілкуватися, перебуваючи на різних континентах, а й створювати сторінки в соціальних мережах (інстаграм, фейсбук, твіттер), де транслюють свої думки підписникам. Події, що розгортаються в Україні останніми роками, демонструють тенденцію використання чималої кількості інвективної лексики в коментарях українськомовних соціальних мереж, оскільки розвиток інтернет-комунікації дає змогу застосовувати всі запаси сучасної української мови для тематично вільних висловлених міркувань. Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила комунікативну пове-

дінку у віртуальному просторі, адже інвективну лексику в соціальних мережах почали використовувати не лише пересічні громадяни, а й представники влади, медійні персони, регулюючи в такий спосіб нормативність уживання табуованої лексики як реакції на емоційно нестабільний стан українців. Користувачі послуговуються інвективною лексикою з метою створення негативного фону, приниження та провокації опонентів, емоційних виплесків, виокремлюючись із-поміж інших. Слід зазначити також, що використання інвективної лексики коментаторами є не лише вираженням девіантної комунікації, а й ефективним маніпулятивним проявом. Актуалізує нашу наукову розвідку те, що досліджень, присвячених аналізу інвективної лексики в українськомовних коментарях соціальних мереж порівняно мало, а наукові праці, що вивчають це питання, не є цілісними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню інвективної лексики присвятили свої праці як українські (Б. Коваленко, Г. Завражина, Л. Ставицька, Я. Радевич-Винницький, Д. Синяк, С. Форманова, Л. Мацько, Н. Макаренко, Н. Іванова, М. Копчак, Л. Білоконенко, Л. Топчий, Н. Киселюк, О. Скляр та ін.), так і зарубіжні дослідники (А. Пеймс, Т. Джей, П. Традгілл, Е. Фінн, О. Есперсен, Д. Г'юз, Л. Андерсон та ін.).

Так, англійський мовознавець Джефрі Г'юз одним із перших розглянув підстави для появи образливої лексики у визначені історичні періоди [15]. Американський науковець Т. Джей вивчав причини та частотність застосування англійських табуйованих слів. Дослідниця Е. Фінн визначає функції інвектив на основі їхньої класифікації, виокремлюючи пропозиційну і непропозиційну інвективну лексику, де перша застосовується навмисно, виконуючи експресивну функцію, а друга – рефлекторно, утілюючи катартичну функцію (зменшення травматичного шоку чи залякування потенційного ворога) [14, с. 18–19].

В українському мовознавстві інвективну лексику досліджував лінгвіст Б. Коваленко, який трактував її як стилістично знижену, виокремлюючи її оцінну й експресивну функції, наголошував на тому, що інвективні лексеми підкреслюють неофіційний, фамільярний тон спілкування, привертаючи цим увагу читачів ЗМІ [5, с. 8–9, 11]. Інвективу як прояв мовленнєвої агресії в політичному дискурсі (на матеріалі російськомовної преси) студіювала науковиця Г. Завражина, яка не тільки всебічно проаналізувала термін «інвективність» крізь призму конфліктної поведінки в дискурсі, а й запропонувала власне тлумачення терміна «інвектива», у якому зацентувала на притаманності комунікативних одиниць відбивати незадоволення, звинувачення, образи, різкі напади, що спричинено потребою комуніканта образити співрозмовника [4, с. 15], українські інвектеми нею не було досліджені. Дослідниця Л. Ставицька у своїй праці «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників» наголошувала на тому, що власне обценну лексику можна вважати інвективною, адже «лайка та інвектива виражають лише негативне ставлення мовця до об'єкта оцінки чи адресата, і вони інтенційно спрямовуються на те, щоб образити останнього» [11, с. 22], водночас інвективна й обценна лексика не є тотожними. Мовознавці Д. Синяк [9] і Я. Радевич-Винницький [8] досліджували інвективну лексику в семантико-функційному аспекті, акцентуючи на застосуванні запозичених інвек-

тивних різновидів. Філологиня С. Форманова класифікувала й теоретично вмотивувала інвективу як соціокультурний, комунікативно-прагматичний, національно-специфічний феномен, формулюючи мовознавчу основу інвективи в українській мові та аналізуючи її історичні джерела [13].

Інвективу як складову конфліктного мовлення дослідила О. Скляр, зауважуючи, що інвективна лексика до повномасштабного вторгнення в публічному просторі вживалася обмежено, але невимовна потреба ненормативно номінувати ворогів, емоційно вгамовуватися через уживання інвектем триватиме ще невизначений час [10].

Постановка завдання. Мета цього дослідження – аналіз особливостей інвективної лексики в коментарях соціальних мереж, що маніфестують девіантну комунікацію, виявлення функціональних і прагматичних аспектів застосування інвективної лексики. Предметом нашої наукової розвідки стають інвективні лексеми.

Виклад основного матеріалу. Коментарі в соціальних мережах – «спільнотах постійних користувачів певного мережевого ресурсу, «колі своїх», об'єднаних нормами і спільністю цілей комунікації» [6, с. 55] українськомовного медіапростору характеризуються згрубілістю, образою критикою і хейтом, оскільки у такий спосіб провокують дискусію. У таких повідомленнях превалює девіантна комунікація, одним із мовних засобів вираження якої є інвективна лексика. Комунікативна мета написання коментарів у соціальних мережах реалізується не лише у вторинних текстах-реакціях на пост, а й у зверненнях до автора чи інших коментаторів. Коментарем є висловлювання, спрямоване на тлумачення й оцінку важливої, за версією комунікантів, події. Як зауважує С. Фіялка, інтернет-коментар – це «повідомлення, яке містить судження, пояснення, ставлення автора до певного факту, і є зручним засобом поширення наклепів, пліток, створення ілюзії масового схвалення потрібної позиції» [12, с. 47]. Спілкування через коментарі в соціальних мережах відбувається у відтермінованому режимі для установлення контактів, прояву емоцій через нормативні або девіантні компоненти.

Комунікація через інтернет-коментарі в соціальних мережах відбувається не лише в позитивному аспекті, часто вона має деструктивний характер. Як стверджує Ф. Бацевич, «комунікативні девіації, когнітивні за своєю природою, виявляються в порушеннях передусім комунікативної семантики, прагматичних елементів інтеракції, торкаються законів мовлення, зокрема ім-

лікацій та імплікатури дискурсу, співвідношення асерції й пресупозиції повідомлення, логіки викладу тощо» [1, с. 214]. Із комунікативної точки зору нормативність – це відбиття усталених правил, водночас віртуальний простір уможливує використання анормативних лексем, тому девіантну комунікацію слід розглядати крізь призму нормативності – індивідуальності – девіантності як таку, що виходить за межі норми. Отже, якщо мовленнєва поведінка перетинає межі нормативності, визначені комунікативною спільнотою, її можна трактувати як девіантну і надавати відповідної реакції учасників комунікативного акту.

Характерною ознакою коментарів у соціальних мережах є динамізм і експресивність, що зумовлює використання інвективної лексики дописувачами. Відповідно до словникового тлумачення «інвектива (з лат. *invectus*) – гостре висловлювання проти кого-небудь або чого-небудь, гнівне обвинувачення» [3, с. 397]. На думку Л. Мацько, «інвектива (лат. *investive*, від *invehor* – нападаю) – гострий викривальний виступ, різке звинувачення, осуд когось» [7, с. 439]. Інвектива є проявом агресивної комунікативної поведінки, яка має на меті приниження й кривдження співрозмовника, саме тому її часто ототожнюють із вербальною агресією. Інвектива формує нову комунікативну реальність; змінює царини соціальних табу залежно від їхньої актуальності; генерує нові сенси для узвичаєних понять і явищ; поляризує суспільні погляди. Отже, інвектива орудує величезним потенціалом для керування суспільною думкою і поведінкою, соціальним плином загалом.

Інвективна лексика є феноменальним відображенням соціального знеславлювання суб'єкта через адресований йому напис, а також стійкою словосполучкою, що сприймають як образливу у тій чи тій культурній традиції і яка спричиняє вербальну агресію. Принизливість і дискредитація інвектем класифікують їх як пейоративні засоби. Усю інвективну лексику можна поділити на власне інвективну (словоформи, у яких образливий зміст укладений первинно) і контекстуально інвективну (слова і словосполучення, що набувають образливого відтінку лише в контексті).

Коментарі користувачів соціальних мереж відображають реакцію суспільства на соціальні запити, акцентуючи увагу переважно на негативній тематиці, адже саме такі провокативні питання набувають найбільшого розголосу. Аналізуючи коментарі в українськомовному медіапросторі, ми дійшли висновку, що нині найпоширенішими темами, у яких реалізується інвективна лексика,

є мовна ситуація в Україні, виїзд чоловіків за кордон під час повномасштабного вторгнення, політичні вподобання, корупція, зовнішність, відпочинки за кордоном у часи війни, скандальні треки, ігнорування російської агресії тощо. Проаналізуємо деякі різновиди інвективної лексики (орфографію і стиль збережено).

Так, коментар **_misha.gr_ Ця гнида штани зняла перед москалями, вони за гроші і Україну готові продати** (<https://www.instagram.com/p/Cr9MzShlvY8/> (дата звернення 15.03.2024)) містить лексему «гнида», що відповідно до тлумачного словника української мови має декілька значень. За першим, прямим значенням гнида, – це яйце воші, тобто паразита, що живе на тілі людини чи тварини. Згідно з іншим, переносним значенням, «гнида» – лайливе слово, яким позначають нікчемну, в'їдливу людину. Цю лексему як образливу застосовують також у лексиконі злодіїв, називаючи так особу, яка не здатна відстояти свої інтереси. Слово «москаль» походить від середньовічної номінації російської держави, що в давні часи називалася Московією (Московщиною). В українській мові цю лексему зараз уживають виключно з негативною конотацією, приписуючи всьому народові набір дискримінаційних стереотипів. Речення «вони за гроші і Україну готові продати» можна вважати інвективним проявом приказки, що гіперболічно принижує особу. У коментарі **Janpaminov москалі згиньте, як роса на сонці** (<https://www.instagram.com/p/C5BiYiKscXZ/> (дата звернення 26.03.2024)), окрім схарактеризованої вище лексеми *москаль*, автор використовує дієслово *згиньте*, ужите в наказовому способі, що позначає передчасну смерть. Психологічним впливом на аудиторію можна вважати також використання як інвективної конструкції *згиньте, як роса на сонці*, що делегує до рядків гімну України – символу волі та нескореності нашого народу. Емодзі в кінці репліки має також табуйований сенси і зумовлює форму та зміст використаної інвективної конструкції. На тлі російсько-української війни посилюється вживання інвективної лексики на позначення російського народу. Так, у коментарі **roma.rio.s Христина поставила на місце мокшанку. І одночасно підірвали сраки всім малоросам. Палають кацапоротики що є сили** (<https://www.instagram.com/p/C4OYwgDNTu9/> (дата звернення 10.03.2024)) іменник *мокшанка* містить негативну конотацію, що спрямований на вербальну агресію, адже в такий спосіб акцентує на тому, що росіяни, за версією історика-аматора, походять від фіно-угорського племені мокшан і не

мають нічого спільного зі слов'янськими народами. Ужите в цьому контексті слово, адресоване М. Єфросиніній, виконує подвійну інвективну функцію. Фразеологізм *поставити на місце* виконує інвективну функцію, оскільки співрозмовник вуалює так образливу ідею, адресуючи її реципієнту. Інвективне словосполучення *підірвали сраки* підкреслює агресивну поведінку дописувача, а іменник *малороси* інтенсифікує редукований патріотизм і провінціалізм окремих осіб. Дієслово-інвектива *палають* у поєднанні з *кацапоротики*, утвореного основокладанням як цілісна лексична одиниця, яка містить зневажливий корінь *кацап* і зменшено-пестливу форму *ротики*, формують інвективну конструкцію як одну з форм маніпулятивного впливу на аудиторію.

У коментарі **yuliia.hertsen Сука, як ви задовбали**. Чому ви не відчуваєте тієї межі, коли щось *ок*, а коли вже *повний зашквар* і так не має бути?! (<https://www.instagram.com/p/CqFYDrWISTY/> (дата звернення 15.03.2024)) спостерігаємо, як ненормативна лексема *сука* вживається не в значенні погані людини, а як вставне слово. Евфемізм *задовбали* ужитий замість ненормативного слова, джерелом походження якого є сленг. Словник тлумачить це дієслово за сімома значеннями, в основі яких лежить фізична дія, спрямована на пошкодження та неприємні відчуття. Отже, у цьому контексті така лексема має предикат стану та значення «набридати», що є об'єктом негативної оцінки на позначення виконавців і авторів пісні. Із образливою метою коментатор застосовує також антитезу *ок – повний зашквар*, де буквосполучка «ок» ужито як схвальну ситуацію, а інвективне «зашквар», що походить із молодіжного сленгу та позначає щось принизливе та ганебне, інтенсифікується прикметником «повний». Так само через протиставлення демонструє інвективність і автор цього коментаря: **ukel7 Слухаєш пісню, тоненький голосочок милої дівчинки, а по факту-зла, токсична, нагла баба. Дякую, Марія, що показали її справжню натуру** (<https://www.instagram.com/p/C4OYwgDNTu9/> (дата звернення 10.03.2024)), підкреслюючи негативні риси характеру співачки й асоціальну модель поведінки образливими лексемами на контрасті зі зменшено-пестливою лексикою.

Як зазначалося вище, інвектеми доволі часто використовують із метою приниження чи образи. Нижче наводимо приклади, у яких коментатори виявляють мовленнєву агресію щодо адресатів повідомлення, застосовуючи інвективну лексику для їхньої номінації: **romantrokhymets Жалюгідний дядько.. зараз завдання державі вижити.**

І перемогти у війні. В такі часи треба лише на це налаштуватися. Все зайве відкинути (<https://www.instagram.com/p/Cu4mRiaLTb0/> (дата звернення 17.03.2024)). Словосполучення «жалюгідний дядько» – інвектива на позначення людини, що виглядає злиденно й непривабливо, де *жалюгідний* ужито в прямому значенні, а *дядько*, імовірно, у переносному, позначаючи селянина з відсталими поглядами.

Зоосемантичні інвективи-метафори в інтернет-коментарях містять зазвичай анімалістичну сему порівняння, наприклад: **jordo16209 Просто сором, люди гинуть!!! Дві вівиці!** (<https://www.instagram.com/p/C45driYqEKy/> (дата звернення 02.03.2024)); **halina2290 Знову ті дві мартишки, як вони надоїли, хоть трошки гідності треба мати** (<https://www.instagram.com/p/C45driYqEKy/> (дата звернення 02.03.2024)); **Iuliasiaabr Я навіть не знаю хто це, але вона виглядає як курка**) (https://www.instagram.com/p/C4VGVVnsQs_/ (дата звернення 14.03.2024)); **iren.gorelova Кабан у стріпах**) (<https://www.instagram.com/p/CuglvU0Ijz7/> (дата звернення 20.03.2024)). Така метафоризація у використанні зооморфізмів збільшує емоційну оцінку, впливаючи на адресата, ці лексеми здебільшого негативно характеризують особу.

Досить поширеними є інвективи щодо зовнішності, якими відверто принижують авторів постів, наприклад: **okma_2206 Скинути б 10 кг Маші і було норм, а то брюхо по дорозі волочеться** (<https://www.instagram.com/p/C45driYqEKy/> (дата звернення 02.03.2024)). У цьому коментарі читач надає пораду, якої ніхто не потребує, застосовуючи дієслово *скинути б* в умовному способі з метою приниження гідності іншої людини. Інвективу як родові поняття для обсценної лексики фіксуємо в коментарі **ilina_larisa2612 Боже, яке воно йобнуге! Дура с квадратною дуною!** (<https://www.instagram.com/p/CvonMqllPiPy/> (дата звернення 09.03.2024)), оскільки йобнутий – «1. Недоумкуватий, пришелепуватий; 2. Дивакуватий, нестандартний, непередбачуваний у своїх діях, вчинках; 3. Нікчемний, нікудишний» [11, с. 202], вербальна агресія реалізується прямо через обценізм, що в поєднанні з кличним відмінком іменника спрямовує нас до мема *Боже, яке кончене* – фрази, що вказує на неадекватні дії чи поведінку людини. Лексема *дура* містить у своїй конотації негативну оцінку особи, експресивно-оцінності інвективності додає вислів *с квадратною дуною*, який проковує агресію.

Висновки. Отже, дослідження інвективної лексики в коментарях соціальних мереж є спро-

бою вивчення феномену інвективи як прояву девіантної комунікації. Інвектива трактується як вияв агресивної поведінки, призначений для пониження й образи співрозмовника, тому необхідно звернути увагу на чималий потенціал цього явища для маніпулятивного орудування суспільними думками та манерами. Образливі слова, які використовують дописувачі як інвективні лексеми, слугують засобом пониження соціаль-

ного статусу опонента. У дослідженому матеріалі інвектива втілюється через комунікативну інтенцію негативного значення щодо мовної ситуації в Україні, зовнішніх ознак авторів постів, скандальних пісень тощо. Вербалізуються інвективні лексеми за допомогою фразеологізмів, експресивної, обценної, просторічної, сленгової лексики з метою активізації провокативної стратегії та стратегії привернення уваги.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 342 с.
2. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія. К. : Інтерсервіс. 2015. 335 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
4. Завражина Г. В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 2008. 20 с.
5. Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2003. 19 с.
6. Компанцева Л. Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж : підручник. К. : НА СБУ, 2018. 318 с.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : підр. для філол. спеціальностей вищих навч. закладів. К.: Вища шк., 2003. С. 431–453.
8. Радевич-Винницький Я. Російська феня й українська мова. Сучасність. 2000. № 10. С. 125–128.
9. Синяк Д. Навіщо нам російська лайка, коли маємо свою, не таку брутальну? Високий замок. 1998. 30 жовтня.
10. Скляр О. О. Інвектива і війна. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022. № 57. С. 71–74.
11. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізми, евфемізми, сексуалізми. К. : Критика, 2008. 454 с.
12. Фіялка С. Інтернет-коментарі в системі масової комунікації. Вісник книжкової палати. 2015. № 9. С. 47–48.
13. Форманова С. В. Інвективи в українській мові : дис ... д-ра філол. наук. Одеса. 2013. 450 с.
14. Finn E. Swearing: The good, the bad & the ugly. ORTESOL Journal. Vol. 34. 2017. P. 17–26.
15. Hughes G. Swearing: a social history of foul language, oaths and profanity in English. Oxford. 1991. 283 p.

Yelnikova N. I. INVECTIVE VOCABULARY IN COMMENTS ON SOCIAL NETWORKS AS A MEANS OF EXPRESSING DEVIANT COMMUNICATION

The article examines invective vocabulary as a phenomenon of the information and communication space. Invective is defined as verbal aggression and insult, a criterion is outlined that distinguishes invective from other words of the Ukrainian language. In scientific research, the works of both Ukrainian and foreign scientists regarding the problem of studying invective vocabulary were studied. A number of problematic issues have been identified that require linguistic analysis to clarify the definition of deviation in communication. It is emphasized that the term "deviant communication" must be interpreted from the standpoint of normativity – individuality – deviance as those that appear beyond the norm.

The problem of the functioning of invective tokens in Ukrainian-language comments on social networks is highlighted. Special attention is paid to the instrumental analysis of invectives due to their practical value. Aspects of the functional, semantic, linguopragmatic and contextual significance of the use of invective vocabulary as a means of expressing deviant communication are defined. It is noted that invective is used as a conflictual speech act, during which communicators deliberately humiliate and offend each other. It is emphasized that a significant amount of invective vocabulary has a negative connotation in its essence and is a subjective evaluative logema.

During the analysis, lexemes and phraseological units containing negative and emotional-expressive evaluation were established. Invective units are verbalized with the help of slang and slang words, through reduced, spatial and expressive vocabulary. The use of invective is determined by the polemical nature of the Internet comment genre, in the texts of which speech aggression is recorded. Most often, commentators use nouns, adjectives, verbs that either already have a negative connotation, or acquire an invective meaning as a result of semantic transformation. The use of invective in Internet comments is due to a provocative discussion strategy and a strategy to attract attention.

Key words: invective, invective vocabulary, deviant communication, comment, social networks, Ukrainian-language media space.